Комунальний заклад Сумської обласної ради
«Сумський фаховий медичний коледж»

Циклова комісія освітніх компонентів,
що формують спеціальні компетентності

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора
з навчальної роботи
_____Людмила ЛЯШЕНКО
« __ »_____2026 року

# РОБОЧА ПРОГРАМА ОБОВ'ЯЗКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
**на 2026/2027 навчальний рік**

| | |
|---|---|
| Назва навчальної дисципліни | **«Ріст і розвиток людини»** |
| Галузь знань | **22 Охорона здоров'я/ І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення** |
| Спеціальність | **223 Медсестринство / І5 Медсестринство** |
| Освітньо-професійна програма | **Сестринська справа** |
| Форма навчання | **Денна/вечірня** |
| Освітньо-професійний ступінь | |
| Обсяг кредитів ECTS/ | **3** |
| Загальна кількість годин | **90** |
| Розробники: | **Тетяна ГОЛІК<br>Тетяна ПОПОВА<br>Олена ОНОПРІЄНКО** |

Робочу програму розглянуто та схвалено
на засіданні циклової комісії ОКСК
протокол № 1 від 01.09.2026 р
Голова ЦК _____Тетяна ПОПОВА

## І. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
## «Ріст та розвиток людини»

| **Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітньо-професійний ступінь, форма навчання** | | |
|---|---|---|
| Галузь знань | 22 Охорона здоров’я /<br>І Охорона здоров'я та соціальне забезпечення | |
| Спеціальність | 223 Медсестринство | |
| Освітньо-професійна програма | 223 Медсестринство /<br>І5 Медсестринство | |
| Освітньо-професійний ступінь | фаховий молодший бакалавр | |
| Форма навчання | Денна | |
| **Характеристика навчальної дисципліни** | | |
| Вид | обов`язкова | |
| Обсяг кредитів ECTS | 3 | |
| Загальна кількість годин | 90 | |
| аудиторних | 58 | |
| *Із них*: | *лекції* | 18 |
| | *практичні заняття* | 40 |
| Самостійна робота здобувача освіти, у тому числі індивідуальна робота | 32 | |
| Підготовка та проведення екзамену | - | |
| Кількість модулів | 2 | |
| Форма підсумкового контролю | Диференційований залік | |
| **Найменування показників навчальної дисципліни** | | |
| Навчальний рік підготовки | 2026/27 | |
| Термін вивчення дисципліни | 1-М —ІІ семестр<br>3-Мг, 3-Мд — V семестр | |

**Структура навчальної дисципліни та розподіл годин за семестрами відповідно до робочого навчального плану**

| ***Курс*** | ***Семестр*** | ***Види занять*** | | | | ***Семестровий контроль*** |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ***Всього*** | ***Лекції*** | ***Практичні*** | ***Самостійна робота*** | |
| 1-М<br>1 курс | І семестр | 90 | 18 | 40 | 32 | Диф. залік |
| 3-Мг,<br>3-Мд:<br>3 курс | V семестр | 90 | 18 | 40 | 32 | Диф. залік |

## ІІ.МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни є: формування знань, пов'язаних із особливостями росту і розвитку людського організму, збереженням і зміцненням здоров'я людини та запобіганням різних захворювань, що дає змогу здійснювати індивідуальний підхід як до здорової людини, так і у випадку розвитку захворювань, планувати реабілітаційні та оздоровчі заходи. Протягом вивчення навчальної дисципліни здобувачі освіти стають фахівцями з цілісним поглядом на людину, розумінням усіх вікових особливостей організму людини, що вкрай необхідно у майбутній професійній діяльності.

***Згідно з вимогами освітньої програми здобувачі освіти повинні знати:***

- основні етапи розвитку людини;
- закономірності росту і розвитку людини;
- фактори, що впливають на розвиток людини;
- критичні та сенситивні періоди розвитку людини;
- періоди життя людини;
- розвиток нервової системи у віковому аспекті;
- вікові особливості будови та функцій зорового та слухового аналізаторів;
- причини зниження гостроти зору та слуху в онтогенезі;
- фактори, що впливають на ранній розвиток дитини;
- типи прив'язаності;
- особливості в нутрішньоутробного розвитку плода;
- особливості розвитку дитячого організму;
- вікові зміни органів і систем;
- основні аспекти психічного розвитку людини;
- чинники, що впливають на здоров'я людини в різні вікові періоди;
- гігієнічне значення окремих компонентів повітряного середовища;
- основні принципи раціонального харчування в різні вікові періоди.

***Здобувачі освіти повинні вміти:***

- визначати безумовні рефлекси новонародженого;
- проводити антропометричні вимірювання;
- оцінювати основні показники нормального фізичного та психологічного розвитку людини в різні вікові періоди;
- складати схеми загартовування дітей;
- розраховувати біологічні ритми людини;
- складати плани заходів, спрямованих на подовження тривалості життя;
- складати плани заходів адаптації дитини в дошкільному дитячому закладі, школі;
- проводити бесіду про значення особистої гігієни для здоров'я;
- проводити бесіду про шкідливу дію тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотиків;
- проводити бесіду вагітним жінкам про режим дня та харчування;
- складати тарілки здорового харчування;
- оцінювати та проводити корекцію харчового раціону в різні вікові періоди;
- складати раціон лікувального харчування;
- створювати мапу екології розвитку дитини;
- визначати типи прив'язаності

**ІІІ. Компетентності та очікувані результати навчання,** формування яких сприяє дисципліна. Згідно з освітньо-професійною програмою дисципліна «Медсестринство в неврології, психіатрії та наркології» забезпечує набуття здобувачами освіти наступних компетентностей:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| **Компетентність** | **Знання**<br>**Зн1.** Всебічні спеціалізовані емпіричні та теоретичні знання у сфері навчання та/або професійної діяльності, усвідомлення меж цих знань | **Уміння/навички**<br>**Ум1**. Широкий спектр когнітивних та практичних умінь/навичок, необхідних для розв'язання складних задач у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання<br>**Ум2**. Знаходження творчих рішень або відповідей на чітко визначені конкретні та абстрактні проблеми на основі ідентифікації та застосування даних<br>**Ум3.** Планування, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб у спеціалізованому контексті | **Комунікація**<br>**К1**. Взаємодія з колегами, керівниками та клієнтами у питаннях, що стосуються розуміння, навичок та діяльності у професійній сфері та/або у сфері навчання<br>**К2.** Донесення до широкого кола осіб (колеги, керівники, клієнти) власного розуміння, знань, суджень, досвіду, зокрема у сфері професійної діяльності | **Автономія та відповідальність**<br>**АВ1.** Організація та нагляд (управління) в контекстах професійної діяльності або навчання в умовах непередбачуваних змін<br>**АВ2.** Покращення результатів власної діяльності і роботи інших<br>**АВ3.** Здатність продовжувати навчання з деяким ступенем автономії |
| **Інтегральна компетентність** | | | | |
| Здатність вирішувати типові спеціалізовані завдання в медичній галузі або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів відповідної науки та може характеризуватися певною невизначеністю умов; відповідальність за результати своєї діяльності; здійснення контролю інших осіб у визначених ситуаціях. | | | | |
| **Загальні компетентності** | | | | |
| ЗК4 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях | Зн1 | Ум1 | К1,К2 | АВ1,АВ2 |
| ЗК5 Здатність спілкуватися державною мовою як усно,так і письмово. | Зн1 | | К2 | АВ |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| ЗК6 Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. | Зн1 | Ум2,Ум3 | К2 | АВ1 |
| ЗК 8 Здатність до міжособистісної взаємодії. | Зн1 | Ум1 | К1,К2 | АВ2 |
| **Спеціальні компетентності** | | | | |
| СК6 Здатність до роботи в мультидисциплінарній команді при здійсненні професійної діяльності,для ефективного надання допомоги пацієнту протягом життя,з урахуванням усіх його проблем зі здоров'ям. | Зн1 | Ум1 | К1,К2 | АВ1,АВ2 |
| СК7 Здатність до вміння обирати обґрунтовані рішення в стандартних клінічних ситуаціях,спираючись на здобуті компетентності та нести відповідальність відповідно до законодавства. | Зн1 | Ум1 | К1,К2 | АВ1,АВ2 |

**Результати навчання.** Інтегративні кінцеві програмні результати навчання, формуванню яких сприяє навчальна дисципліна «Ріст і розвиток людини», які визначені освітньо-професійною програмою «Сестринська справа» підготовки фахового молодшого бакалавра спеціальності 223 Медсестринство є:

РН 9. Розпізнавати й інтерпретувати ознаки здоров’я і його змін, хвороби чи інвалідності (оцінка/діагноз), обмежень можливості повноцінної життєдіяльності та визначати проблеми пацієнтів при різних захворюваннях і станах.

РН 15 Надавати консультативну допомогу та здійснювати навчання населення щодо здорового способу життя, наслідків нездорового способу життя, важливості збільшення фізичної активності та здорового харчування, вакцинації; забезпечувати реабілітацію реконвалесцентів та диспансеризацію пацієнтів.

## IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| № п/п | Тема | Всього | Лекції | Практики | Самостійна робота |
|---|---|---|---|---|---|
| **Модуль 1. Особливості росту та розвитку людини у віковому аспекті .** | | | | | |
| **1.** | Розвиток соматичної та вегетативної нервової системи.Біологія внутрішньоутробного розвитку.Морфо-функціональні особливості аналізаторів (зорового, слухового, вестибулярного), їх розвиток в різні періоди життя людини.Шкіра.Терморегуляція. Формування вищої нервової діяльності в різні періоди життя людини (розвиток умовних рефлексів, вищих психічних реакцій, пам'яті, уваги). | **10** | **2** | **4** | **4** |
| **2**. | Формування і розвиток скелету у віковому аспекті. Склад кісткової тканини в різних вікових групах. Проблеми остеопорозу.<br><br>Формування і розвиток системи виділення в різні вікові періоди. Особливості регуляції сечоутворення, основні показники функціонування нирок. | **15** | **2** | **8** | **5** |
| **3** | Розвиток ендокринної системи. Особливості нейрон-ендокринної регуляції в процесі росту і розвитку людини. Обмін речовин і енергії, терморегуляція в різні періоди життя людини. | **8** | **2** | **4** | **2** |
| **4** | Вікові особливості системи кровообігу: морфофункціональні, фізіологічні, особливості провідної системи, механізмів регуляції. Особливості системи кровотворення (фізико-хімічні, транспортні, захисні особливості зсідання крові) у віковому аспекті. | **12** | **2** | **4** | **6** |
| **5** | Особливості органів дихання у віковому аспекті: газообмін, зміни показників зовнішнього і внутрішнього дихання, структурні і функціональні зміни, регуляція дихання. | **9** | **2** | **4** | **3** |
| **6** | Особливості системи травлення у різних вікових періодах: порожнинного, мембранного, пристінкового травлення, асиміляція харчових інгредієнтів, мікрофлори товстої кишки. | **9** | **2** | **4** | **3** |
| **Модуль 2. Психічний розвиток людини в різні періоди життя. Вплив різних факторів на організм людини протягом всього життя.** | | | | | |
| **7** | Анатомо-фізіологічні, психічні характеристики; емоційний, соціальний, духовний розвиток жінок і чоловіків у репродуктивному періоді. Статеве життя.Психологія дорослої людини в різні періоди життя. | **10** | **2** | **4** | **4** |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| **8** | Значення гігієнічних факторів розвитку людини, а саме: повітряного середовища, сонячного випромінювання, чинників мікроклімату грунту, води, вібрації, шуму, електромагнітних полів. Роль особистої гігієни.<br>Вплив різних факторів на ріст і розвиток ембріона і плода, дітей та дорослих людей різних вікових груп: фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, а також нікотину, алкоголю, наркотиків та ін. | **8** | **2** | **4** | **2** |
| **9** | Роль харчування в різні вікові періоди життя. | **9** | **2** | **4** | **3** |
| **Всього за семестр :** | | **90** | **18** | **40** | **32** |

## V. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|---|---|---|
| 1. | Розвиток соматичної та вегетативної нервової системи.Біологія внутрішньоутробного розвитку.Морфо-функціональні особливості аналізаторів (зорового, слухового, вестибулярного), їх розвиток в різні періоди життя людини.Шкіра.Терморегуляція.<br>Формування вищої нервової діяльності в різні періоди життя людини (розвиток умовних рефлексів, вищих психічних реакцій, пам'яті, уваги). | **2** |
| 2. | Формування і розвиток скелету у віковому аспекті. Склад кісткової тканини в різних вікових групах. Проблеми остеопорозу.<br>Формування і розвиток системи виділення в різні вікові періоди. Особливості регуляції сечоутворення, основні показники функціонування нирок. | **2** |
| 3. | Розвиток ендокринної системи. Особливості нейрон-ендокринної регуляції в процесі росту і розвитку людини. Обмін речовин і енергії, терморегуляція в різні періоди життя людини. | **2** |
| 4. | Вікові особливості системи кровообігу: морфофункціональні, фізіологічні, особливості провідної системи, механізмів регуляції. Особливості системи кровотворення (фізико-хімічні, транспортні, захисні особливості зсідання крові) у віковому аспекті. | **2** |
| 5. | Особливості органів дихання у віковому аспекті: газообмін, зміни показників зовнішнього і внутрішнього дихання, структурні і функціональні зміни, регуляція дихання. | **2** |
| 6. | Особливості системи травлення у різних вікових періодах: порожнинного, мембранного, пристінкового травлення, асиміляція харчових інгредієнтів, мікрофлори товстої кишки. | **2** |
| 7. | Анатомо-фізіологічні, психічні характеристики; емоційний, соціальний, духовний розвиток жінок і чоловіків у репродуктивному періоді. Статеве життя.Психологія дорослої людини в різні періоди життя. | **2** |

| | | |
|---|---|---|
| 8. | Значення гігієнічних факторів розвитку людини, а саме: повітряного середовища, сонячного випромінювання, чинників мікроклімату грунту, води, вібрації, шуму, електромагнітних полів. Роль особистої гігієни. Вплив різних факторів на ріст і розвиток ембріона і плода, дітей та дорослих людей різних вікових груп: фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, а також нікотину, алкоголю, наркотиків та ін. | 2 |
| 9 | Роль харчування в різні вікові періоди життя. | **2** |
| **ВСЬОГО:** | | **18** |

## VI. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

| **№ з/п** | **Тема практичного заняття** | **Кіль кість годин** |
|---|---|---|
| 1. | Розвиток соматичної та вегетативної системи .Формування вищої нервової діяльності в різні періоди життя людини (розвиток умовних рефлексів, вищих психічних реакцій, пам'яті, уваги). Морфо-функціональні особливості аналізаторів (зорового, слухового, вестибулярного), їх розвиток в різні періоди життя людини. | 4 |
| 2. | Формування і розвиток скелету у віковому аспекті. Склад кісткової тканини в різних вікових групах. Проблеми остеопорозу. | 4 |
| 3. | Розвиток ендокринної системи. Особливості нейрон-ендокринної регуляції в процесі росту і розвитку людини. Обмін речовин і енергії, терморегуляція в різні періоди життя людини. Механізми регуляції обміну речовин і терморегуляції. | 4 |
| 4. | Вікові особливості системи кровообігу: морфофункціональні, фізіологічні, особливості провідної системи серця, механізмів регуляції ССС.<br>Основні особливості системи кровотворення (фізико-хімічні, транспортні, захисні особливості зсідання крові) у віковому аспекті. Імунна система і фактори неспецифічного захисту. | 4 |
| 5. | Особливості розвитку органів дихання в різні вікові періоди:<br>газообміну ембріона, плода, новонародженого. Зміни показників зовнішнього і внутрішнього дихання я в дитячому віці. Структурні і функціональні зміни в старечому віці, регуляція дихання. | 4 |
| 6. | Особливості системи травлення у різних вікових періодах: порожнинного, мембранного, пристінкового травлення, асиміляція харчових інгредієнтів, мікрофлори товстої кишки. | 4 |
| 7. | Формування і розвиток системи виділення в різні вікові періоди. Особливості регуляції сечоутворення, основні показники функціонування нирок. | 4 |
| 8. | Основні умови психічного розвитку дитини раннього, дошкільного ті шкільного віку. Психологічні особливості підлітків.<br>Анатомо-фізіологічні, психічні характеристики; емоційний, соціальний, духовний розвиток жінок і чоловіків у репродуктивному періоді. Статеве | 4 |

| | | |
|---|---|---|
| | життя. Сім’я та шлюб, їх роль у формуванні здорової людини. | |
| 9. | Значення гігієнічних факторів розвитку людини, а саме: повітряного середовища, сонячного випромінювання, чинників мікроклімату, ґрунту, води, вібрації, шуму, електромагнітних полів. Роль особистої гігієни. Вплив різних факторів на ріст і розвиток ембріона і плода, дітей та дорослих людей різних вікових груп: фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, а також нікотину, алкоголю, наркотиків та ін. | 4 |
| 10. | Роль харчування в різні вікові періоди життя. | 4 |
| **ВСЬОГО** | | **40** |

## VII. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

| № з\п | Назва теми | Кількість годин |
|---|---|---|
| 1. | Анатомо-фізіологічні особливості нервової системи у дітей. | 2 |
| 2. | Геронтологічні зміни основних аналізаторів. | 2 |
| 3. | Виховання дітей дошкільного, шкільного віку. Проблеми виховання у підлітковому віці. | 2 |
| 4. | Геронтологічні зміни опорно-рухового апарату. Проблеми остеопорозу. | 2 |
| 5. | Анатомо-фізіологічні особливості надниркових залоз, інсулярного апарату підшлункової залози, прищитоподібних залоз. | 2 |
| 6. | Імунна система і фактори неспецифічного захисту. | 2 |
| 7. | Вікові зміни в системі крові. | 2 |
| 8. | Особливості процесів травлення після переходу на загальний харчовий раціон .Особливості системи травлення у різні вікові періоди. | 3 |
| 9. | Анатомо-фізіологічні особливості серцево судинної системи у новонароджених. | 2 |
| 10. | Механізм першого вдиху. Зовнішнє дихання новонароджених. | 3 |
| 11. | Особливості регуляції сечоутворення, основні показники функціонування нирок. | 3 |
| 12. | Аспекти шлюбу. Роль шлюбу в житті людини. | 2 |
| 13. | Харчування жінки в період лактації.<br>Вплив харчування на склад грудного молока, стан матері та дитини. | 3 |
| 14. | Вплив різних чинників на ріст і розвиток ембріона і плода.Хромосомні та генні аномалії. | 2 |
| **ВСЬОГО:** | | **32** |

## VIII. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

**Лекція 1.**
Розвиток соматичної та вегетативної нервової системи. Біологія внутрішньоутробного розвитку. Анатомо-фізіологічні особливості нервової системи у новонароджених. Безумовні рефлексии новонароджених. Розвиток нервової системи у віковому аспекті. Формування рухової активності та психічних функцій у дітей. Геронтологічні зміни нервової системи. Судинні розлади головного мозку. Атеросклеротична енцефалопатія. Гострі розлади мозкового кровообігу. Спінальні вікові зміни судинного походження. Паркінсонізм. Морфо-функціональні особливості аналізаторів (зорового, слухового, вестибулярного), їх розвиток в різні періоди життя людини. Геронтологічні зміни аналізаторів.
Шкіра. Шкірна рецепція. Терморегуляція.
Формування вищої нервової діяльності в різні періоди життя людини (розвиток умовних рефлексів, вищих психічних реакцій, пам'яті, уваги). Сон у різні вікові періоди. Виховання. Проблеми, що виникають у разі патологічних змін нервової системи. Аспекти надання невідкладної допомоги.
**Лекція 2.**
Формування і розвиток скелету у віковому аспекті. Ембріональний розвиток опорно-рухового аппарату. Анатомо-фізіологічні особливості опорно-рухового аппарату в дітей. Геронтологічні зміни опорно-рухового аппарату. Проблеми пацієнта, які можуть виявити під час обстеження опорно-рухового аппарату: анамнез, огляд, пальпація, додаткові методи дослідження. Склад кісткової тканини в різних вікових групах. Проблеми остеопорозу.
Формування і розвиток системи виділення в різні вікові періоди. Ембріональний розвиток сечової системи. Анатомо-фізіологічні особливості сечової системи у новонароджених. Механізм сечоутворення. Особливості регуляції сечоутворення, основні показники функціонування нирок. Геронтологічні зміни сечової системи. Проблеми, пов'язані з сечовими органами: анамнез, огляд, пальпація, перкусія, додаткові методи дослідження.
**Лекція 3.**
Розвиток ендокринної системи. Особливості нейрон-ендокринної регуляції в процесі росту і розвитку людини. Анатомо-фізіологічні особливості гіпофіза. Геронтологічні зміни гіпофіза. Порушення, які виявлють під час обстеження гіпофіза. Анатомо-фізіологічні особливості щітоподібної залози. Геронтологічні зміни щитоподібної залози. Порушення, які виявляють під час обстеження щитоподібної залози. Анатомо-фізіологічні особливості прищитоподібних залоз. Проблеми, які виникають у пацієнта в разі порушення функцій прищитоподібних залоз. Анатомо-фізіологічні особливості надниркових залоз. Геронтологічні зміни надниркових залоз. Проблеми, які виникають у пацієнтів у разі порушення функцій надниркових залоз. Анатомо-фізіологічні особливості інсулярного аппарату підшлункової залози. Геронтологічні особливості інсулярного аппарату підшлункової залози. Проблеми, які виникають у пацієнтів у разі порушення функцій інсулярного аппарату підшлункової залози. Розвиток статемої системи у хлопчиків і дівчаток. Особливості репродуктивної функції в період статевого дозрівання у чоловіків і жінок. Вікові зміни статевого апарату у чоловіків і жінок. Механізм клімаксу. Проблеми, які виникають у пацієнтів у разі порушення функцій статемих залоз. Обмін речовин і енергії, терморегуляція в різні періоди життя людини.
**Лекція 4.**
Вікові особливості системи кровообігу: морфо-функціональні, фізіологічні, особливості провідної системи, механізмів регуляції. Ембріональний розвиток серцево-судинної системи. Анатомо-фізіологічні особливості серцево-судинної системи у новонароджених. Вікові зміни серцево-судинної системи. Геронтологічні зміни серцево-судинної системи. Порушення, які виявляють під час обстеження органів кровообігу. Особливості системи кровотворення (фізико-хімічні, транспортні, захисні особливості зсідання крові) у віковому аспекті. Ембріональний розвиток системи крові. Анатомо-фізіологічні особливості системи кровотворення. Вікові зміни системи згортання крові. Вікові зміни системи крові. Проблеми, які виявляють у пацієнта під час обстеження органів кровотворення.
**Лекція 5.**
Особливості органів дихання у віковому аспекті: газообмін, зміни показників зовнішнього і внутрішнього дихання, структурні і функціональні зміни, регуляція дихання. Ембріональний розвиток

органів дихання. Анатомо-фізіологічні особливості органів дихання. Геронтологічні зміни з боку органів дихання. Порушуння, які виявляють під час обстеження органів дихання.

**Лекція 6.**

Особливості системи травлення у різних вікових періодах: порожнинного, мембранного, пристінкового травлення, асиміляція харчових інгредієнтів, мікрофлори товстої кишки. Ембріональний розвиток травної системи. Анатомо-фізіологічні особливості травної системи. Вікові зміни органів травлення. Особливості процесів травлення після переходу на загальний харчовий раціон. Геронтологічні зміни органів травлення. Порушення, які виявляють при обстеженні органів травлення.

**Лекція 7.**

Психічний розвиток людини в різні періоди життя. Психічний розвиток дитини раннього віку. Психічний розвиток дитини дошкільного вікі. Психічний розвиток дитини шкільного віку. Психічний розвиток підлітка. Роль дорослої людини у формуванні особистості підлітка.Анатомо-фізіологічні, психічні характеристики; емоційний, соціальний, духовний розвиток жінок і чоловіків у репродуктивному періоді.

Фізичні та соціальні ознаки готовності до статевого життя та репродукції. Статемий розвиток у підлітковий період. Основні показники фізичного і психічного розвитку жінок і чоловіків у зрілому віці.Статеве життя. Роль та значення статевого життя. Психологія дорослої людини в різні періоди життя.

**Лекція 8.**

Значення гігієнічних факторів розвитку людини, а саме: повітряного середовища, сонячного випромінювання, чинників мікроклімату грунту, води, вібрації, шуму, електромагнітних полів. Гігієнічне значення окрнмих компонентів повітряного середовища. Позитивний оздоровчий вплив сонячного випромінення. Клімат, аклиматизація, його вплив на організм людини. Вплив забруднення грунту на здоров'я людини. Гігієнічне значення житла. Фізіологічне та гігієнічне значення води. Вимоги до якості води. Значення гігієнічних чиннників для розвитку людини. Роль особистої гігієни.

Вплив різних факторів на ріст і розвиток ембріона і плода, дітей та дорослих людей різних вікових груп: фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, а також нікотину, алкоголю, наркотиків та ін.

**Лекція 9.**

Роль харчування в різні вікові періоди життя. Переваги грудного вигодовування. Годування недоношених дітей. Харчування вагітних і матерів, які годують груддю. Порушення лактаційної функції у матерів, які годують груддю. Принципи змішаного та штучного вигодовування. Харчування дітей від 1 року до 3 років. Вплив несприятливого екологічного середовища на якість харчування.

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**1.**Розвиток соматичної та вегетативної системи .Формування вищої нервової діяльності в різні періоди життя людини (розвиток умовних рефлексів, вищих психічних реакцій, пам’яті, уваги). Морфо-функціональні особливості аналізаторів (зорового, слухового, вестибулярного), їх розвиток в різні періоди життя людини.

**Перелік практичних навиків**

- **Дослідження функції соматичної та вегетативної нервової системи:**
    1. Перевірка та оцінка безумовних сухожилкових, періостальних та шкірних рефлексів у пацієнтів різного віку.
    2. Визначення вегетативного тонусу за допомогою вегетативних індексів та функціональних проб (око-серцевий рефлекс Даньїні-Ашнера, ортостатична та клиностатична проби).
    3. Оцінка дермографізму (білого, червоного, розлитого) для характеристики лабільності ВНС.
- **Оцінка вищої нервової діяльності та когнітивних функцій:**

    4. Дослідження та оцінка обсягу, стійкості та переключення уваги (за допомогою таблиць Шульте, коректурної проби Бурдона).

5. Оцінка стан короткочасної та довготривалої зорової/слухової пам'яті (методика запам'ятовування 10 слів, зорові тести).

6. Експрес-оцінка когнітивних порушень у людей похилого віку за допомогою короткої шкали оцінки психічного стану (MMSE) або тесту малювання годинника.

- **Дослідження та оцінка функцій аналізаторів:**

7. **Зоровий аналізатор:**

1. Визначення гостроти зору за допомогою оптотипів (таблиці Сивцева-Головіна для дорослих, таблиці Орлової для дітей).
2. Дослідження кольоросприйняття за допомогою поліхроматичних таблиць Рабкіна.
3. Перевірка прямої та співдружньої реакції зіниць на світло та акомодацію.

8. **Слуховий аналізатор:**
   - Оцінка гостроти слуху шепітною та розмовною мовою.
   - Проведення та інтерпретація камертональних проб (проби Вебера, Рінне, Швабаха) для диференціації ураження звукопровідного та звукосприймального апаратів.
9. **Вестибулярний аналізатор:**
   - Оцінка статичної та динамічної координації і рівноваги (проба Ромберга, пальце-носова та пальце-вказівна проби, флангова хода)

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**2.**Формування і розвиток скелету у віковому аспекті. Склад кісткової тканини в різних вікових групах. Проблеми остеопорозу.

1. **Обстеження пацієнта з патологією ОРА та виявлення його проблем:**
   - **Збір анамнезу:** скарги на біль (локалізація, характер, зв'язок із фізичним навантаженням або часом доби), ранкову скутість, обмеження рухів, травми в анамнезі.
   - **Огляд:** оцінка постави, ходи, пропорцій тіла, деформацій хребта і кінцівок, симетричності, наявності набряків, гіперемії шкіри над суглобами.
   - **Пальпація:** визначення місцевої температури, болючості кісток і суглобів, патологічної рухомості, тонусу м'язів, наявності крепітації.
   - **Додаткові методи дослідження:** рентгенографія, двоенергетична рентгенівська денситометрія (DEXA), КТ/МРТ, ультрасонографія, лабораторна діагностика (кальцій загальний/іонізований, фосфор, лужна фосфатаза, паратгормон, вітамін D, маркери кісткового обміну).

**2. Перелік практичних навиків**

1. Збір та систематизація цільового анамнезу (звертаючи увагу на вікові ризики, характер болю, спадковість та руховий режим).
2. Виявлення та формулювання наявних і потенційних проблем пацієнта (ризик падінь, біль у суглобах/хребті, деформація скелета, обмеження самообслуговування)

3. Проведення загального огляду ОРА: оцінка ходи, постави, симетричності кінцівок та тіла.

4. Визначення та оцінка закриття великого і малого джерелець у дітей грудного віку.

5. Антропометричні вимірювання у різних вікових групах (зріст, довжина кінцівок, обводи суглобів, кола грудної клітки).

6. Пальпаційне дослідження кісток, суглобів та м'язово-зв'язочного апарату (визначення крепітації, больових точок, тонусу м'язів).

7. Гоніометрія — вимірювання обсягу активних та пасивних рухів у суглобах за допомогою кутоміра.

8. Оцінка розвитку фізіологічних вигинів хребта відповідно до віку дитини.

9. Інтерпретація результатів денситометрії (Т-критерій та Z-критерій) для діагностики остеопенії та остеопорозу.

10. Оцінка ризику переломів за шкалою FRAX та складання алгоритму профілактики падінь і травматизму у людей похилого віку.

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**3.**Розвиток ендокринної системи. Особливості нейрон-ендокринної регуляції в процесі росту і розвитку людини. Обмін речовин і енергії, терморегуляція в різні періоди життя людини. Механізми регуляції обміну речовин і терморегуляції.

**2. Перелік практичних навиків**

- **Клінічне обстеження ендокринної системи:**
    1. Збір та систематизація цільового анамнезу при підозрі на ендокринні порушення та розлади метаболізму з урахуванням віку.
    2. Проведення оцінки фізичного розвитку (вимірювання зросту, маси тіла, обводу талії та стегон) та розрахунок індексу маси тіла (ІМТ).
    3. Оцінка відповідності росту і маси тіла перцентильним таблицям / центильним стандартам у дітей.
    4. Проведення пальпації щитоподібної залози (визначення ступеня збільшення за класифікацією ВООЗ, болючості, консистенції та наявності вузлових утворень).
    5. Оцінка статевого розвитку за шкалою Таннера у дітей та підлітків.
- **Термометрія та оцінка терморегуляції:** 6. Проведення та інтерпретація результатів вимірювання температури тіла в різних ділянках (аксилярно, орально, ректально, тимпанічно) у пацієнтів різного віку. 7. Складання та аналіз температурних кривих (типів лихоманки). 8. Алгоритм фізичного охолодження/зігрівання та догляду за пацієнтом при гіпертермії або гіпотермії з урахуванням вікових особливостей.
- **Лабораторно-інструментальна інтерпретація:** 9. Інтерпретація результатів експрес-діагностики глюкози крові (глюкометром) та показників перорального тесту на толерантність до глюкози (ПТТГ). 10. Аналіз гормонального профілю (тиреоїдна панель, гормони гіпофіза, надниркових та статевих залоз) відповідно до вікових норм.

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**4.**Вікові особливості системи кровообігу: морфофункціональні, фізіологічні, особливості провідної системи серця, механізмів регуляції ССС.

Основні особливості системи кровотворення (фізико-хімічні, транспортні, захисні особливості зсідання крові) у віковому аспекті. Імунна система і фактори неспецифічного захисту.

- **Клінічне обстеження серцево-судинної системи:**
    1. Дослідження артеріального пульсу на периферичних та центральних артеріях (оцінка частоти, ритмічності, наповнення, напруги, симетричності) у дітей та дорослих.
    2. Вимірювання артеріального тиску (АТ) за методом Короткова з урахуванням вікових норм та підбором відповідного розміру манжети.
    3. Проведення пальпації верхівкового поштовху (визначення локалізації, ширини, висоти та сили).
    4. Проведення перкусії меж відносної та абсолютної тупості серця відповідно до вікових орієнтирів.

5. Аускультація серця в стандартних точках (оцінка тонів, ритму, наявності фізіологічних та патологічних шумів).

- **Оцінка системи кровотворення та імунітету:**

6. Збір анамнезу при підозрі на захворювання крові (синдром кровоточивості, анемічний синдром) та імунодефіцитні стани.

7. Пальпація периферичних лімфатичних вузлів (шийних, пахвових, пахвинних) та оцінка їх розмірів, консистенції, рухомості та болючості.

8. Пальпація та перкусія селезінки у пацієнтів різного віку.

- **Інтерпретація лабораторно-інструментальних даних:**

9. Інтерпретація клінічного аналізу крові з урахуванням вікових норм (оцінка рівнів еритроцитів, гемоглобіну, кольорового показника, лейкоцитарної формули, лейкоцитарного перехресту, Тромбоцитів, ШОЕ).

10. Аналіз коагулограми (ЧТЧ, протромбіновий індекс, фібриноген, МНО) для оцінки ризику кровотеч чи тромбозів.

11. Базова інтерпретація ЕКГ (визначення ритму, ЧСС, положення електричної осі серця, наявності основних зубців та інтервалів) відповідно до віку

**Перелік практичних навиків**

- **Суб'єктивне та об'єктивне клінічне обстеження:**
    1. Збір та систематизація гематологічного анамнезу (включаючи опитування щодо спадковості, характеру харчування, наявності кровотеч та контакту з мієлотоксичними речовинами).
    2. Оцінка стану шкірних покривів, видимих слизових оболонок, нігтів та волосся для виявлення ознак анемії та сидеропенії.
    3. Оцінка геморагічного синдрому: виявлення та класифікація петехій, екхімозів, гематом, гемартрозів.
    4. Пальпація периферичних лімфатичних вузлів (потиличних, завушних, підщелепних, шийних, підключичних, пахвових, пахвинних) із визначенням їх розміру, консистенції, рухомості та болючості.
    5. Поверхнева та глибока пальпація селезінки (спленомегалії) та печінки у різних положеннях пацієнта.
    6. Перкусія площ селезінкової та печінкової тупості, перкусія кісток (стерналгія — біль при постукуванні по груднині).
- **Інтерпретація лабораторних та інструментальних методів:** 7. Аналіз та інтерпретація клінічного аналізу крові з урахуванням вікових норм (еритроцити, гемоглобін, кольоровий показник, ретикулоцити, тромбоцити, ШОЕ). 8. Розрахунок та аналіз лейкоцитарної формули, виявлення та інтерпретація першого і другого фізіологічних перехрестів лейкоцитів. 9. Оцінка показників обміну заліза (сироваткове залізо, феритин, загальна залізозв'язувальна здатність сироватки — ЗЗЗС). 10. Інтерпретація показників коагулограми / гемостазіограми (частота зсідання крові, тривалість кровотечі за Дьюком, протромбіновий індекс/МНО, АЧТЧ, фібриноген, D-димер). 11. Ознайомлення з принципами інтерпретація результатів мієлограми (пункції кісткового мозку) та біопсії лімфатичних вузлів.

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**5.**Особливості розвитку органів дихання в різні вікові періоди: газообміну ембріона, плода, новонародженого. Зміни показників зовнішнього і внутрішнього дихання я в дитячому віці. Структурні і функціональні зміни в старечому віці, регуляція дихання.

- **Клінічне обстеження органів дихання:**
    1. Збір та систематизація анамнезу при захворюваннях органів дихання з урахуванням віку пацієнта.
    2. Визначення та оцінка частоти дихальних рухів (ЧДР), типу та ритму дихання в різних вікових групах.
    3. Оцінка форми грудної клітки та її симетричності під час дихання у дітей та осіб похилого віку.
    4. Проведення порівняльної та топографічної перкусії легень (визначення меж легень, рухомості нижнього краю).
    5. Проведення аускультації легень: ідентифікація основних (везикулярне, пуерильне, бронхіальне) та додаткових (хрипи, крепітація, шум тертя плеври) дихальних шумів.
- **Функціональні дослідження та вимірювання:**

  6. Проведення та інтерпретація результатів пульсоксиметрії .

  7. Оцінка та інтерпретація результатів спірометрії/спірографії (ЖЄЛ, ФЖЄЛ, ОФВ1, індекс Тіффно) відповідно до вікових норм.

  8. Проведення пікфлоуметрії — визначення пікової об'ємної швидкості видиху (ПОШвиду) для оцінки бронхіальної прохідності.

  9. Проведення функціональних дихальних проб із затримкою дихання (проба Штанге — на вдиху, проба Генчі — на видиху) для оцінки стійкості організму до гіпоксії.

- **Догляд та екстрена допомога:**

  10. Техніка застосування індивідуальних дозованих аерозольних інгаляторів (ІДАТ) із використанням спейсера у дітей.

  11. Алгоритм надання домедичної/першої медичної допомоги при сторонньому тілі дихальних шляхів (прийом Геймліха з урахуванням віку: у немовлят, дітей та дорослих).

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

6.Особливості системи травлення у різних вікових періодах: порожнинного, мембранного, пристінкового травлення, асиміляція харчових інгредієнтів, мікрофлори товстої кишки

**2. Перелік практичних навиків**

- **Суб'єктивне та об'єктивне клінічне обстеження органів ШКТ:**
    1. Збір та аналіз анамнезу при захворюваннях органів травлення та порушеннях всмоктування з урахуванням віку пацієнта та характеру харчування.
    2. Огляд ротової порожнини, язика, мигдаликів, оцінка стану зубощелепної системи.
    3. Проведення огляду та поверхневої пальпації живота (визначення болючості, напруження м'язів черевної стінки, симптоми подразнення очеревини).
    4. Проведення глибокої методичної ковзної пальпації органів черевної порожнини (сигмоподібної, сліпої, вихідної частини шлунка, відрізків ободової кишки).
    5. Пальпація та перкусія печінки (визначення меж за Курловим) та селезінки.
    6. Аускультація живота (оцінка перистальтичних кишкових шумів).
- **Оцінка нутритивного статусу та травних функцій:** 7. Розрахунок та інтерпретація параметрів нутритивного статусу (ІМТ, антропометричні вимірювання, оцінка втрати маси тіла) у дітей та літніх людей. 8. Оцінка характеру випорожнень за Брістольською шкалою форми калу.
- **Інтерпретація лабораторно-інструментальних методів:** 9. Інтерпретація копрограми (наявні нейтральний жир, жирні кислоти, м'язові волокна, крохмаль, слиз, лейкоцити) для оцінки ступеня мальдигестії та мальабсорбції. 10. Аналіз калу на дисбактеріоз / оцінка стану мікробіома

кишечника. 11. Інтерпретація результатів дихальних тестів (водневий дихальний тест із лактозою/фруктозою/глюкозою) для діагностики лактазної недостатності та СНБР.

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

7**.**Формування і розвиток системи виділення в різні вікові періоди. Особливості регуляції сечоутворення, основні показники функціонування нирок.

**Перелік практичних навиків**

- **Суб'єктивне та об'єктивне клінічне обстеження:**
    1. Збір та систематизація цільового анамнезу при захворюваннях нирок і сечовидільних шляхів з урахуванням віку пацієнта.
    2. Виявлення та оцінка характерних скарг (дизурія, біль, набряковий синдром, артеріальна гіпертензія).
    3. Проведення поверхневої та глибокої пальпації нирок у положенні пацієнта лежачи на спині, на боці та стоячи.
    4. Проведення пальпації та перкусії сечового міхура для визначення його меж та виявлення гострої/хронічної затримки сечі.
    5. Перевірка симптому Пастернацького (постукування) з обох боків.
- **Лабораторно-інструментальна оцінка та інтерпретація:** 6. Оцінка та інтерпретація загального аналізу сечі, аналізів за Нечипоренком, Зимницьким, Аддісом-Каковським. 7. Розрахунок та інтерпретація швидкості клубочкової фільтрації (ШКФ) за формулами (CKD-EPI, Шварца для дітей) та за кліренсом креатиніну. 8. Оцінка біохімічного аналізу крові на азотовидільну функцію нирок (рівень сечовини, креатиніну, залишкового азоту). 9. Інтерпретація базових результатів інструментальних досліджень (УЗД нирок, оглядової та екскреторної урографії).
- **Догляд та виконання маніпуляцій:** 10. Техніка збору сечі для різних видів досліджень у дітей різного віку та дорослих. 11. Оцінка добового діурезу та водного балансу (співвідношення випитої та виділеної рідини).

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**8.** Основні умови психічного розвитку дитини раннього, дошкільного та шкільного віку. Психологічні особливості підлітків.

Анатомо-фізіологічні, психічні характеристики; емоційний, соціальний, духовний розвиток жінок і чоловіків у репродуктивному періоді. Статеве життя. Сім’я та шлюб, їх роль у формуванні здорової людини.

**Перелік практичних навиків**

- **Оцінка психічного та психомоторного розвитку дітей та підлітків:**
    1. Збір анамнезу життя та розвитку дитини (соціально-побутові умови, психоемоційний клімат у сім'ї, особливості виховання).
    2. Оцінка нервово-психічного розвитку (НПР) дітей раннього віку за орієнтовними показниками (моторика, мовлення, сенсорика, соціальні навички).
    3. Визначення психологічної готовності дитини до шкільного навчання (оцінка мовного розвитку, довільної уваги, дрібної моторики).
    4. Проведення бесіди з підлітком із дотриманням принципів деонтології та конфіденційності для виявлення психоемоційних проблем, акцентуацій характеру та ризикованої поведінки.
- **Консультування з питань репродуктивного здоров'я та психогігієни:** 5. Збір акушерсько-гінекологічного та андрологічного анамнезу у пацієнтів репродуктивного віку. 6. Консультування пацієнтів з питань планування сім'ї, сучасних методів контрацепції та підготовки до свідомого батьківства. 7. Проведення роз'яснювальної роботи щодо профілактики ІПСШ, ВІЛ-інфекції та збереження репродуктивного здоров'я.
- **Оцінка психосоціального стану та сімейного мікроклімату:** 8. Анкетування та виявлення факторів ризику порушення психосоматичного здоров'я в сім'ї. 9. Формулювання рекомендацій щодо корекції способу

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**9.**Значення гігієнічних факторів розвитку людини, а саме: повітряного середовища, сонячного випромінювання, чинників мікроклімату, ґрунту, води, вібрації, шуму, електромагнітних полів. Роль особистої гігієни. Вплив різних факторів на ріст і розвиток ембріона і плода, дітей та дорослих людей різних вікових груп: фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, а також нікотину, алкоголю, наркотиків та ін.

**Перелік практичних навиків**

- **Оцінка факторів довкілля та мікроклімату:**
    1. Вимірювання та оцінка параметрів мікроклімату приміщення (вимірювання температури термометром/психрометром, вологості — психрометром Августа або Ассмана, швидкості руху повітря — анемометром).
    2. Оцінка рівня освітленості (природної та штучної) у приміщеннях (навчальних, житлових, лікувальних) за допомогою люксметра.
    3. Оцінка рівня шуму (за допомогою шумоміра) та орієнтовний розрахунок допустимого часу перебування в умовах шумового впливу.
    4. Проведення експрес-оцінки якісних показників питної води (органолептичні властивості: прозорість, колір, запах, смак).
- **Гігієнічна оцінка та профілактична робота:** 5. Збір та аналіз санітарно-гігієнічного та екологічного анамнезу у пацієнтів різного віку (наявність професійних шкідливостей, умови проживання, якість води/харчування). 6. Оцінка відповідності режиму дня, навчального/трудового навантаження віковим нормативам у дітей, підлітків та дорослих. 7. Оцінка ступеня нікотинової залежності (за тестом Фагерстрема) та оцінка ризиків вживання алкоголю/речовин. 8. Проведення сан-просвітницької роботи та консультування вагітних і батьків щодо профілактики впливу тератогенних чинників, тютюнопаління, алкоголю та наркотиків на плід і дитину. 9. Складання індивідуальних рекомендацій з особистої гігієни, загартовування організму та оптимізації рухового режиму відповідно до віку та стану здоров'я.

**Навчальна практика під керівництвом викладача**

**10**.Роль харчування в різні вікові періоди життя.

**Перелік практичних навиків**

- **Оцінка харчового (нутритивного) статусу пацієнта:**
    1. Збір та аналіз аліментарного анамнезу (методи «добового відтворення раціону», частотного опитувальника, ведення щоденника харчування).
    2. Проведення соматометричних та антропометричних вимірювань (зріст, маса тіла, обвід талії, обвід стегон, товщина шкірно-жирових складок).
    3. Розрахунок та інтерпретація показників фізичного розвитку: індексу маси тіла (ІМТ/індекс Кетле), співвідношення ОТ/ОС, перцентильних таблиць у дітей.
    4. Клінічна діагностика зовнішніх ознак нутритивних дефіцитів (стан шкіри, волосся, нігтів, слизових оболонок, наявність набряків чи виснаження).
- **Розрахунок та складання раціонів харчування:** 5. Розрахунок добових енергетичних витрат (основного обміну та коефіцієнта фізичної активності — КФА) для пацієнтів різних вікових та професійних груп. 6. Розрахунок добової потреби в макронутрієнтах (білках, жирах, вуглеводах) та мікронутрієнтах відповідно до віку, статі та фізіологічного стану. 7. Складання та оцінка добового меню-розкладу раціонального харчування для дитини, дорослого та особи похилого віку.
- **Консультування та вигодовування:** 8. Оцінка правильності техніки прикладання дитини до грудей та аналіз достатності грудного молока (оцінка «мокрих пелюшок», динаміки приросту маси тіла). 9. Складання індивідуального графіка та схеми введення прикорму для дитини першого року життя. 10. Проведення консультування пацієнтів із питань оптимізації питного режиму, корекції харчової поведінки та профілактики аліментарно-залежних захворювань у різних вікових групах.

## IX. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

На лекційних заняттях проводиться вибірковий контроль рівня засвоєння навчального матеріалу.

На практичних заняттях контроль знань здійснюється різними методами: усне опитування, розв'язання тестових завдань, виконання практичних навичок під час роботи в малих групах та індивідуальне виконання практичної навички.

## X. ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК

- визначення безумовних рефлексів;
- проведення антропометричних вимірювань;
- оцінювання основних показників нормального фізичного та психологічного розвитку людини в різні вікові періоди;
- визначення типів прив'язаності;
- складання схем загартовування дітей;
- розрахунок біологічних ритмів людини;
- складання плану заходів, спрямованих на подовження тривалості життя;
- проведення бесіди про значення особистої гігієни для здоров'я;
- проведення бесіди про шкідливу дію тютюнопаління, вживання алкоголю, наркотиків;
- проведення бесіди вагітним жінкам про режим дня та харчування;
- складання тарілки здорового харчування;
- оцінювання та корекція харчового раціону в різні вікові періоди;
- складання раціону лікувального харчування;
- складання плану заходів адаптації дитини в дошкільному дитячому закладі, школі;
- створення мапи екології розвитку дитини.

## XI. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ЗАЛІКУ

1. Поняття онтогенезу. Періоди онтогенезу.
2. Критичні та сенситивні періоди розвитку.
3. Вікові періоди життя людини, їх характеристика.
4. Біологічний та календарний вік.
5. Акселерація і ретардація в розвитку людини.
6. Ранній розвиток дитини. Віхи та сфери розвитку.
7. Розвиток мозку дитини. Формування міжнейронних зв'язків.
8. Стрес та його вплив на розвиток дитини.
9. Вікові зміни організму людини.
10. Старіння і вітаукт. Теорії та етапи старіння.
11. Психічний розвиток дитини раннього віку.
12. Психологічні особливості підліткового віку.
13. Психічний розвиток дорослої людини.
14. Кризові періоди психічного розвитку.
15. Закономірності психічного розвитку особистості у старечому віці.
16. Чинники, що впливають на здоров'я людини. Критерії здорової людини.
17. Фетальний алкогольний синдром.
18. Гігієнічне значення окремих компонентів повітряного середовища.
19. Принципи загартовування організму.

20. Клімат, акліматизація, його вплив на організм людини.
21. Біологічні ритми, їхній вплив на стан дорослої людини.
22. Сон у різні вікові періоди.
23. Раціональне харчування в різні вікові періоди.
24. Основи лікувального харчування.
25. Розлади харчової поведінки.

## XII. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Критерії оцінювання навчальних досягнень за 4-х бальною системою оцінюванн.

**Оцінка «відмінно»** ставиться, коли здобувач освіти виявляє глибокі і міцні знання навчального матеріалу в обсязі робочої програми дисципліни, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію. Використовує набуті знання і вміння для прийняття рішень у стандартних і нестандартних ситуаціях. Переконливо аргументує відповіді, відстоює власну позицію щодо питань, які розглядаються. Здобувач освіти добре знайомий із основною, а також додатковою літературою з навчальної дисципліни. Володіє уміннями та компетенціями - загальними та фаховими, передбаченими освітньо- професійною програмою. Здатний демонструвати практичні навички та вміння розв'язувати різнорівневі завдання професійної діяльності. При виконанні практичних навичок повністю і без помилок виконує всі етапи алгоритму дій в повному обсязі, застосовує навики спілкування з пацієнтом на всіх етапах алгоритму, володіння навичками з охорони праці та інфекційної безпеки. Уміє оцінювати емоційний стан та соціальну поведінку. При тестовому контролі дає правильні відповіді на 90 - 100% від загальної кількості тестових завдань.

**Оцінка «добре»** ставиться, якщо здобувач освіти вільно володіє вивченим обсягом матеріалу. Вміє застосовувати набуті знання та вміння для розв'язання практичних завдань, але допускає окремі неточності. У відповіді простежується порушення принципу систематичності і логічності викладу навчального матеріалу. Самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких є незначною. Здобувач виявляє грунтовне знання основної бібліографії, однак лише поверхово орієнтується у допоміжній літературі. При виконанні практичних навичок може допускати помилки в підготовчому етапі. Алгоритми дій виконуються у правильній послідовності. Допущені помилки не впливають на кінцевий результат процедури та стан здоров'я. При тестовому контролі дає правильні відповіді на 75 - 89% від загальної кількості тестових завдань.

**Оцінка «задовільно»** ставиться, якщо здобувач освіти відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, але допускає значну кількість неточностей і грубих помилок, які може усувати за допомогою викладача. У своїх міркуваннях спирається на повторення думок викладача або автора, не вміє навести власні приклади, не може відповісти на додаткові запитання. Відповіді не відображають самостійного розуміння теми. Не завжди робить правильні логічні висновки й узагальнення. Намагається оволодіти уміннями та компетенціями - загальними та фаховими, передбаченими освітньо-професійною програмою. Не достатньо володіє навичками з охорони праці, інфекційної безпеки, знаннями нормативної бази в галузі охорони здоров'я і фармації. Здатний виконувати практичні навички й уміння типових завдань діяльності, відповідно до теми. При виконанні практичних навичок досягає бажаного результату, але може порушувати послідовність виконання процедур, не може чітко вказати покази і протипоказання для здійснення процедури, не чітко виконуються підготовчий і завершальний етапи алгоритму практичної навички. При тестовому контролі дає правильні відповіді на 55 - 74 % від загальної кількості тестових завдань.

**Оцінка «незадовільно»** ставиться, якщо здобувач освіти володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну його частину. Він спроможний висвітлити лише окремі питання, не вміючи їх аргументувати чи пояснити. Цілісність розуміння матеріалу з дисципліни відсутня. Його участь у освітньому процесі є пасивною, відповіді в більшості є неправильними або дуже поверховими, не здатний відтворювати практичні навички або допускає помилки, які завдають шкоди здоров'ю пацієнта. При тестовому контролі дає правильні відповіді менше ніж на 55 % від загальної кількості тестових завдань.

## XIII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА :

**Основна:**

1. Ріст і розвиток людини: підручник / В.С. Тарасюк, Н.В. Титаренко, І.Ю. Андрієвський та ін.; За

ред. В.С. Тарасюка, І.Ю. Андрієвського. — К.: Медицина, 2013. — 400 с.

**Додаткова література:**

1. Комісова Т. Є., Мамотенко А. В., Коваленко Л. П., Іонов І. А., Катеринич О. О., Сахацький Г. І. Вікова анатомія та фізіологія людини : навч. посіб. Харків : ФОП Петров В. В., 2021. 112 с.
2. Іванько О. Г., Круть О. С., Пацера М. В. та ін. Пропедевтичні основи знань про дитинство : підручник / за ред. О. Г. Іванька. Львів : Марченко Т. В., 2021. 420 с.
3. Тарасюк В. С., Кучанська Г. Б. Медсестринство в геронтології, геріатрії і паліативній медицині : підручник / за ред. В. С. Тарасюка. Київ : Медицина, 2013. 648 с.
4. Варенюк І. М., Дзержинський М. Е. Основи геронтології та механізми старіння клітин : навч. посіб. Київ : Інтерсервіс, 2013. 164 с.
5. Білаш С. М., Коптев М. М., Проніна О. М. та ін. Анатомія і фізіологія людини з основами клінічної анатомії. Т. 1 : підручник. Одеса : Олді, 2024. 476 с.
6. Губенко І. Я., Карнацька О. С., Шевченко О. Т. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров’я та міжособового спілкування : підручник. 3-тє вид. Київ : Медицина, 2021. 312 с.
7. Ластков Д. О., Сергета І. В., Швидкий О. В. та ін. Основи екології та профілактична медицина : підручник. Київ : Медицина, 2017. 472 с.
8. Маруненко І. М., Горяна Л. І. Роль спадковості та навколишнього середовища в генезі захворювань. Київ : Вітас, 2010. 64 с.
9. Міхеєнко О. І. Основи раціонального та оздоровчого харчування : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2019. 189 с.
10. Онопрієнко О. В., Онопрієнко О. М. Основи фізіології та гігієни харчування [Електронний ресурс] : навч. посіб. Черкаси : ЧДТУ, 2021. 141 с.
11. Карпенко П. О. та ін. Оздоровче харчування : навч. посіб. / за ред. П. О. Карпенка. Київ : КНТЕУ, 2019. 627 с.